

Karol Piekarz

Autorytet

Jak działa wychowanie?

Biologiczna sfera człowieka

Czym jest i jaką funkcję społeczną pełni autorytet? Aby odpowiedzieć na to pytanie, trzeba najpierw przyjrzeć się bliżej pojęciom przymusu i przemocy, które nierozdzielnie wiążą się z autorytetem oraz procesem rozwoju człowieka. Żeby zaś zrozumieć rolę autorytetu, warto spojrzeć przynajmniej na zarys tego, w jaki sposób się rozwijamy i co nami kieruje. To zagadnienie w przystępny sposób opisał filozof i badacz kultury Krzysztof Karoń: „Mimo różnic szczegółowych i interpretacyjnych, wszystkie nurty psychologii rozwoju są zgodne co do tego, że: rozwój przebiega etapami, na których organizm osiąga kolejne, różne jakościowo stadia rozwoju psychofizycznego, każdemu poziomowi rozwoju fizycznego odpowiada odpowiedni poziom rozwoju psychicznego i odpowiedni poziom zachowań instynktowych, na każdym poziomie rozwoju psychofizycznego możliwe jest rozwinięcie różnych cech nieinstynktowych, czyli potencji, rozwinięcie kolejnych potencji wyższego stopnia uzależnione jest od rozwinięcia potencji niższego stopnia, a kolejność etapów rozwoju jest niezmienna”¹. Zwróćmy uwagę na to, że ludzie mogą rozwinąć drzemiące w nich potencje, ale wcale nie muszą. Jak twierdzi Karoń, we wszystkich teoriach rozwoju człowieka w domyśle następuje on w społecznym otoczeniu, co sugeruje, że taki proces nie może przebiegać samoczynnie.

Instynkty i popędy

Człowiekiem kierują instynkty i popędy, a jego biologiczna natura opiera się na prostym mechanizmie przyjemności oraz nieprzyjemności, czyniąc ten drugi stan priorytetowym dla organizmu. Popęd to wewnętrzna siła skłaniająca organizm do podejmowania działań koniecznych do podtrzymania życia, a więc zdobywania pożywienia i prokreacji. Natomiast instynkt to wrodzona zdolność do podejmowania określonych

¹ Karoń K., *Historia antykultury*, Warszawa: Wydawnictwo Key4, 2018, s. 34.

działań pod wpływem popędu albo w reakcji na bodźce zewnętrzne. Zatem z punktu widzenia biologicznego uwarunkowania człowiek będzie dążył do tego, aby nie przeżyć nieprzyjemności lub odsunąć ją w czasie, zabezpieczając się przed jej skrajną formą, czyli śmiercią. Jednak każda drzemiąca w nas potencja, począwszy od umiejętności poruszania się w pozycji wyprostowanej, mówienia, czytania i pisania, po bardziej złożone, jak liczenie, gra na instrumentach czy budowa układów scalonych, wymaga zewnętrznego imperatywu, czyli nakazu do przełamania przez nas tej biologicznej bariery stanu nieprzyjemności². Jest nim przymus, który w społeczeństwie stanowi nieodłączny element procesu wychowania i edukacji, nawet jeżeli nie mówi się o tym wprost lub stosuje się inne określenia.

Czym jest przymus?

Przymus to czynnik, który skłania człowieka do robienia nie tego, co akurat chce robić lub na co ma ochotę, ale tego, co zrobić musi. Przykładowo na poziomie elementarnym takim podstawowym zewnętrznym imperatywem sprowadzającym się do przymusu jest uczucie głodu, które sprawia, że niezależnie od tego, co chcielibyśmy w danej chwili robić, tym bardziej skoncentrujemy się na poszukiwaniu pożywienia, im większe będzie nasze łaknienie i przeżywana z tym nieprzyjemność. Jednak w przypadku potencji, które znajdują się powyżej poziomu niezbędnego do przeżycia, tym imperatywem jest zawsze drugi człowiek³. Sam przymus może być realizowany w ramach spektrum, którego jednym krańcem jest autorytet, a drugim przemoc. Im większy jest autorytet, tym mniejsza przemoc – docelowo zerowa – potrzebna do podjęcia działania. W tym miejscu należy wskazać, że przemoc nie jest równa przymusowi, a stanowi jego skrajną formę. Sprowadza się do przemocy fizycznej, psychicznej lub systemu dotkliwych kar, a jej stosowanie zawsze wiąże się z poczuciem krzywdy, straty i zniewolenia, które w ostatecznym rozrachunku mogą doprowadzić do urazów oraz zaburzenia rozwoju psychicznego. Taki przymus opiera się wyłącznie na motywacji negatywnej ze strony człowieka, który zwyczajnie chce uniknąć kary⁴. Warto również zauważyć, że przymus jest interpretowany

² *Ibidem*, s. 41-48.

³ *Ibidem*, s. 52.

⁴ *Ibidem*, s. 53.

negatywnie ze względów językowych, ponieważ kojarzy się z ograniczaniem wolności. Żeby ocenić jego rolę w procesie wychowawczym, trzeba zatem pozbyć się skojarzeń emocjonalnych, które utrudniają rzetelny opis samego mechanizmu. Spróbujmy przedstawić prostą definicję przymusu – otóż jest to po prostu działanie, które wywiera nacisk na inną osobę. Może mieć ono charakter pozytywny, związany z oddziaływaniem autorytetu, jak i negatywny, oparty na przemoc⁵.

Rola autorytetu w rozwoju człowieka

Autorytet można zdefiniować jako rodzaj przymusu opierający się na potrzebie naśladowania pozytywnych wzorców i dążenia do przeżycia satysfakcji. Wyróżniamy trzy typy autorytetu: emocjonalny, epistemiczny i deontyczny. Autorytet emocjonalny odgrywa zasadniczą rolę na początkowym etapie rozwoju człowieka. Jeśli autorytet imponuje dziecku jako postać (najczęściej jest to rodzic), to młody człowiek chce się wykazać i mu dorównać, a tym samym zasłużyć na akceptację oraz uznanie, które zaspokajają potrzebę satysfakcji – wysiłek nabiera pozytywnego sensu, a motywacja ma swoje źródło w innym człowieku, a nie w sobie samym⁶. Warunkiem działania takiego wzorca jest istnienie drugiego człowieka i zawiązanie z nim pozytywnej relacji. Autorytet epistemiczny jest oparty na uznaniu dla wiedzy i kompetencji. Wraz z rozwojem człowiek, aby móc czerpać motywację, a w konsekwencji satysfakcję, lokuje autorytet w mentorze lub nauczycielu, kimś, kogo szanuje i kogo chciałby naśladować. Natomiast autorytet deontyczny bazuje na poszanowaniu hierarchii i dotyczy np. policji, wojska czy sądów, czyli instytucji, które z jednej strony respektujemy, a z drugiej strony postrzegamy jako mające nad nami potencjalną władzę, co wymusza posłuszeństwo. Innymi słowy, przymus to niezbędny element prawidłowego rozwoju człowieka w społeczeństwie, wkomponowany w strukturę jego działania. Przy takim ujęciu przemoc jawi się jako

⁵ Nynca W., *Nacisk, przymus, przemoc, a wychowanie resocjalizujące: spór semantyczny czy ideologiczny?* [w:] „Niepełnosprawność”, 2012, nr 8, s. 153, dostęp online: <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepelnosprawnosc/Niepelnosprawnosc-r2012-t-n8/Niepelnosprawnosc-r2012-t-n8-s149-158/Niepelnosprawnosc-r2012-t-n8-s149-158.pdf>.

⁶ Kobiela F., *Filip Kobiela: Bocheński o autorytecie i zabobonach z nim związanych*, filozofuj.eu, 12.02.2021, dostęp online: <https://filozofuj.eu/filip-kobiela-bochenski-o-autorytecie-i-zabobonach-z-nim-zwiazanych/>.

patologiczna forma nacisku, która wynika z braku autorytetu zdolnego do skutecznego wywarcia wpływu, np. na dziecko czy ucznia⁷.

Jak wypracowuje się autorytet?

Z punktu widzenia psychologii istnieje kilka sposobów na wypracowanie autorytetu⁸. Kluczowe okazuje się m.in. pokazywanie swoich umiejętności i wiedzy w danej dziedzinie. Otóż ludzie są skłonni uważać za autorytety tych, którzy są ekspertami w swojej branży. Ponadto ważne jest bycie profesjonalnym, uczciwym oraz odpowiedzialnym, ponieważ pozwala to zdobyć zaufanie i szacunek innych. Do budowania autorytetu przyczynia się również pokazywanie, że jest się skutecznym w działaniu i osiąganiu celów. Znaczenie ma bycie konsekwentnym w swoim zachowaniu, jako że ludzie są skłonni ufać tym, którzy okazują się wiarygodni. Empatia, czyli zdolność do rozumienia i odczuwania emocji innych ludzi, pozwala na budowanie lepszych relacji, co w konsekwencji przyczynia się do umacniania autorytetu. Podobnie jest z asertywnością, a więc umiejętnością wyrażania swoich potrzeb oraz opinii przy jednoczesnym słuchaniu i respektowaniu zdania innych. Ludzie wolą słuchać oraz powołać tych, którzy potrafią komunikować się efektywnie, a także chętnie dzielą się swoją wiedzą i umiejętnościami. Bycie inspirującym przykładem dla innych również ma duże znaczenie, ponieważ ludzie są skłonni naśladować i szanować tych, którzy zapewniają im pozytywne wzorce⁹.

Odwołanie do sprawdzonych wzorców

Istnieje wiele teorii dotyczących autorytetu, które różnią się w zależności od kontekstu i perspektywy. Warto zapoznać się z możliwie jak największym ich wachlarzem, żeby móc dokonać optymalnego wyboru

⁷ Nynca W., *op. cit.*, s. 156.

⁸ Bakiera L., *Problem autorytetu z perspektywy psychologicznej* [w:] „Czasopismo Psychologiczne”, 2013, t. 19, nr 1, 128-132, dostęp online: <http://www.czasopismopsychologiczne.pl/files/articles/2013-19-problem-autorytetu-z-perspektywy-psychologicznej.pdf>.

⁹ Remiszewska Z., *Refleksje o poszukiwaniu autorytetu w wychowaniu* [w:] „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika”, 2016, nr 12, Sosnowiec: Wyższa Szkoła Humanitas s. 53-56, dostęp online: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-3b5bcb14-c86d-494d-8cd1-b64a79e32f19>.

konkretnej koncepcji lub synergii kilku. W kontekście budowy pozytywnego autorytetu godna zainteresowania wydaje się oferta dydaktyczna, którą przedstawia Dariusz Zalewski – nauczyciel i pedagog odwołujący się w swoich pracach do wzorców edukacji klasycznej oraz tradycyjnej etyki katolickiej. Jak wskazuje w jednym ze swoich tekstów, „autorytet egzekwuje posłuszeństwo, wywołując obawę przed doznaniem przykrości. W idealnych okolicznościach działa podobnie jak charyzmatyczny przywódca. Potrafi narzucić swoją wolę dzięki wyjątkowym cechom swojej psychiki. W tym przypadku dziecko (młodzież) stara się postępować tak, by nie zawieść autorytetu. Motorem postępowania jest obawa przed zawodem, która wiąże się z uczuciem wstydu lub żalu z powodu rozczarowania czy zasmucenia swoim zachowaniem”¹⁰. Z powyższych rozważań wyłania się dosyć klarowny obraz życia społecznego – myśląc o rozwoju, nie uciekniemy od pojęcia autorytetu, przymusu oraz przełamywania naszych wewnętrznych barier, które moglibyśmy porównać do kłódek. Właściwy autorytet jest dla nich jak pasujący klucz, natomiast przemoc bardziej przypomina łom, który jedną kłódkę otworzy, a inną zniszczy.

¹⁰ Zalewski D., *Posłuszeństwo wobec autorytetu*, edukacja-klasyczna.pl, 23.03.2010, dostęp online: <https://www.edukacja-klasyczna.pl/posluszenstwo-wobec-autorytetu>.